

Inleiding tot de Wereldgeschiedenis samenvatting

May 30, 2006

Contents

1	WG: waarom, wat en hoe?	4
1.1	Waarom een 'Inleiding tot de WG'?	4
1.2	Wat is WG?	4
1.3	WG als een manier van denken	5
1.4	Doelstellingen van het vak Inleiding tot de WG	5
1.5	WG als een (oude) traditie	5
1.6	WG als een (nieuwe) discipline?	5
1.7	Inleiding tot de WG	5
1.7.1	De lessen	5
1.7.2	Leerstof	5
1.7.3	Literatuur	5
1.7.4	Internetsites	5
1.7.5	Minerva	5
2	The world is big. Over ruimte en tijd in de WG	5
2.1	Schalen en patronen van ruimte	6
2.1.1	Geografische grenzen van Europa	6
2.1.2	Cultuur-historische grenzen van Europa	6
2.1.3	Politieke grenzen van Europa	6
2.2	Schalen en patronen van tijd	6
2.3	de interactie tussen schalen van ruimte en tijd	7

3 Een beschaafde wereld of een wereld van beschavingen?	7
3.1 Beschaving in het enkelvoud	7
3.2 Beschaving in het meervoud	7
3.2.1 Tekstboeken over WG	8
3.2.2 Braudel: 'civilisations sont des continuités'	8
3.2.3 Huntington: 'a clash of civilizations'?'	9
3.2.4 Stearns: 'defining civilizations'	9
3.3 Een westerse beschaving?	9
4 De wereld in stukken. Over casussen, netwerken en systemen	10
4.0.1 The human web	10
4.0.2 Het wereldsteden netwerk	10
4.0.3 Wereld-systemen	10
5 Een wereld van mensen. Bevolking en demografie	11
5.1 Altijd meer mensen: bevolkingsgroei	11
5.2 Demografische groei als rem of als motor	11
5.2.1 Voedselbevoorrading leidt tot stijging demografie	11
5.2.2 Demografie leidt tot stijging voedselbevoorrading	11
5.2.3 Demografie en voedselbevoorrading verhouden zich evenredig	12
5.3 Demografische transities	12
5.4 De sterfelijke mens: mortaliteit	12
5.5 Mobiliteit en migratie	13
6 Een natuurlijke wereld. Ecologie, landbouw, voeding en energie	13
6.1 Gilgamesh vs. Enkidu	13
6.2 Hoe ecologisch kan WG zijn?	13
6.3 Landbouw en voeding	13
6.3.1 De landbouwrevolutie	14
6.3.2 De 'Columbian exchange'	14
6.3.3 Landbouw en voeding vandaag: the big escape or the big trap?	14
6.4 Energie	15
6.4.1 Grenzen aan de groei	15

7	The great divergence: The West	16
7.1	The Rise of the West, 1450-1850 (naar P. Vries)	16
7.2	Hoe Europees of Westers is de Industriële Revolutie?	16
7.3	A new global role	16
7.4	Transformatie van het Westen	17
7.5	Arm en rijk volgens D. Landes	17
7.6	Kritiek op oude verklaringen	17
8	The Great Divergence: and the Rest?	18
8.1	Nieuwe data	18
8.2	Nieuwe studies	18
8.2.1	K. Pommeranz: The Great Divergence. China, Europe and the making of the modern world economy.	18
8.2.2	A.G. Frank: ReOrient. Global Economy in the Asian Age en J.M. Hobson: The Eastern Origins of Western Civilisation.	18
8.2.3	R. Bin Wong: China Transformed. Historical Change and the Limits of European Experience.	19
8.3	Andere vragen, andere antwoorden	19
8.4	Wat met Afrika?	19
9	Een globale wereld, een globaliserende wereld?	20
9.1	Op zoek naar een definitie	20
9.2	Een definitiestrijd	20
9.3	Wortels van globalisering	20
9.4	Hedendaagse globalisering als werkelijkheid en als vertoog	21
10	Een ongelijke wereld. Over armoede, ongelijkheid en polarisering	21
10.1	Armoede is hip: Jeffrey Sachs (en Bono)	21
10.2	Armoede als sluitsteen	22
10.3	Van armoede naar ongelijkheid	22
10.4	Van ongelijkheid naar polarisering	22
10.5	Besluit: verklaringen voor ongelijkheid	22

1 WG: waarom, wat en hoe?

1.1 Waarom een 'Inleiding tot de WG'?

Definitie: WG bestudeert het ontstaan, de groei en de veranderingen van menselijke gemeenschappen in hun onderlinge samenhang. Het centrale aandachtspunt zijn dus niet de menselijke gemeenschappen op zich, maar is de interactie, de interconnectie tussen die gemeenschappen.

3 dimensies:

1. **tijdsperspectief:** bewust worden van de cultuurgebondenheid van elke tijdingeling, de relativiteit van tijdsschalen en de manier waarop we omgaan met tijd.
2. **ruimtelijke en geografische concepten:** bewust worden van de verschillende bestaande dimensies, en de manier waarop zij overlappen, van lokaal tot mondiaal.
3. **thematische dimensie:** het betekenis geven op een andere, ruimere schaal, na bepaling van de eenheid van analyse en thema.

3 patronen:

1. de graduele, interne *groei van menselijke samenlevingen* in relatie tot de externe *ecologische uitdagingen*
2. de vorming van *grotere, overkoepelende structuren*, en de vraag welke systemen ze moeten gebruiken
3. de manier waarop culturen met elkaar in *contact* komen en hun *interactie*

1.2 Wat is WG?

Def: WG is een geschiedenis van verbanden, interconnecties binnen de menselijke samenleving en tussen maatschappelijke sub-systemen.

Niet: universele -, internationale -, (Westerse) beschavings- of comparatieve geschiedenis

Tweeluik:

1. **comparatieve analyse:** samenlevingen hebben een aantal basiskarakteristieken, waardoor we ze kunnen vergelijken
2. **globale analyse van interactie/interconnectie:** samenlevingen veranderen door interactie en interconnectie

Dit impliceert:

- 'wereld' staat voor de gehele menselijke samenleving, de gekende en betekenisvolle wereld
- centraal thema is betekenis geven, maar niet enkel globale kennis maar een globale blik
- geen 'nieuw, groot' verhaal

1.3 WG als een manier van denken

Achter elk beeld zit een groter geheel. Hiermee worden oude vragen opnieuw geformuleerd.

1.4 Doelstellingen van het vak Inleiding tot de WG

1.5 WG als een (oude) traditie

1.6 WG als een (nieuwe) discipline?

1.7 Inleiding tot de WG

1.7.1 De lessen

1.7.2 Leerstof

1.7.3 Literatuur

1.7.4 Internetsites

1.7.5 Minerva

2 The world is big. Over ruimte en tijd in de WG

Semantische discussie over hoe breed het verhaal moet zijn. Globaal wordt vaak gebruikt, maar staat voor volledig en compleet. Mondiaal en wereldwijd zijn specifieker.

Interactie tussen schalen op diverse niveaus. Globale patronen hebben een eigen autonomie, dus is het noodzakelijk om deze te onderzoeken.

2.1 Schalen en patronen van ruimte

Mensen hebben altijd een eigen wereldbeeld gehad, de kaarten die ze hiervan maakten zijn nooit neutraal. Er zijn ook verschillende schalen toegepast om de wereld te differentiëren: eerst op een geografische manier, dan de eigen en vreemde beschavingen, dan de lokaliteit (grote steden).

2.1.1 Geografische grenzen van Europa

Europa is omgeven door water, maar de Oostelijke grens is een probleem. Die verschuift hoe langer hoe meer naar het Oosten.

2.1.2 Cultuur-historische grenzen van Europa

Criteria zijn christelijke traditie, Verlichting, politieke democratie en statensysteem en de kapitalistische markteconomie. Elk van hen heeft eigen argumenten en punten van kritiek.

2.1.3 Politieke grenzen van Europa

Politieke keuze's steunen veel meer op eigentijdse en toekomstige bekommernissen dan op historische waarden en tradities.

2.2 Schalen en patronen van tijd

Het oude tijdsbesef is mythisch en cyclisch. Het denken in een rechte is een relatief recent Westers fenomeen. Dit wordt weer op een helling gezet door *Gould*, die stelt dat de complexiteitstheorie zich bevindt tussen chaos en stabiliteit: de geschiedenis verloopt schoksgewijs.

De meerderheid van de historische overzichtswerken hanteert een gelijklopende periodisering:

1. 5000/3500 VC 1000/500 VC

Eerste grote beschavingen

2. 1000/500 VC 500 NC

Klassieke wereld

3. 500 NC 1450/1500 NC

Regionalisering: breuk met de klassieke wereld

4. 1450/1500 NC -1750/1800/1900

The rise of the West

5. 1750/1800 2000

Europese dominantie en globalisatie

Drie grote ijkpunten zijn het ontstaan van de landbouwmaatschappijen (5 000 tot 3 500 BCE), de breuk met de klassieke beschavingen (500 CE) en the rise of the West (1500 CE).

Vragen hierbij zijn of de nieuwe benamingen 'neutraler' zijn, of er een overdreven presentisme is, of we niet beter BCE/CE gebruiken en wat de invloed van de VS-werken is. Braudel (longue durée, 4 eeuwen), Diamond (10 000 jaar, gewassen), Goudsblom (400 000 jaar, vuur) en Christian (13 miljard, Big Bang) hebben hun eigen tijdsschalen toegepast.

2.3 de interactie tussen schalen van ruimte en tijd

De keuze van tijd en ruimte worden bepaald door de derde dimensie: thema. Andere kaarten geven andere info, dus het is nodig om met meerdere kaarten te werken. De grootste kaart is de mondiale.

3 Een beschaafde wereld of een wereld van beschavingen?

Wat is beschaving? Het verwijst naar een algemene menselijke gedragscode, eenheid, maar het is ook een context- en cultuurgebonden begrip.

3.1 Beschaving in het enkelvoud

Dichotomie, beschaafd tov niet-beschaafd. Dit ontwikkelingsdenken legde de basis voor moderniseringsdenken (19 en 20E), evolutie-, verschilddenken en racisme. Er is ook een strikte connotatie met cultuur. Nu verwijst men naar meer neutrale termen.

3.2 Beschaving in het meervoud

Beschavingen als ordenend principe, en als historische samenlevingsvormen met een ontstaan, groei, bloei en neergang. Vragen: welke zijn de voorwaarden waaraan een beschaving moet voldoen, kunnen we spreken van één groot verhaal of van meerdere processen, en hoe delen we de hedendaagse wereld in.

3.2.1 Tekstboeken over WG

Beschavingen kenmerken zich door hun grote actieradius, ze overkoepelen culturen. Voorwaarden zijn een permanent agrarisch surplus, economische specialisatie, sociale differentiatie, culturele en religieuze hiërarchie, politieke machtsconcentratie, ontwikkeling van steden, een ambtelijke bureaucratie, schrift, ontwikkeling van nieuwe technologieën, contacten en netwerken met andere groepen. Beschavingen zijn versnellingen in de menselijke geschiedenis.

De 'wereldbeschavingen':

1. Vroege beschavingen: ontwikkeling van landbouwculturen: Mesopotamië, Nijlvallei, Indusvallei, Vallei van de Gele Rivier (Hwang He)
2. Grote klassieke beschavingen: Perzië, Griekenland, Romeinse Rijk, China (Han), Indië (Mauryan), Midden-Amerika (Olmeken)
3. Post-klassieke beschavingen: Islam, Byzantium, China (T'ang en Sung), Mongools Imperium, Midden-Amerika (Tolteken, Azteken) en Andes (Inca's)
4. Na 1500: geen beschavingen meer, nog wel rijken

Hier is men het grotendeels over eens. Amerika en Afrika vormen problemen. Wat verstaat men onder een wereldbeschaving en wat gebeurt er met de beschavingen na 1500?

3.2.2 Braudel: 'civilisations sont des continuités'

1. Beschavingen zijn fysieke, ecologische ruimtes: de omgeving van de mens wordt gedefinieerd door de natuurlijke omstandigheden en wat welke keuze's hij maakt
2. Beschavingen zijn culturele ruimtes: binnen deze materiële nederzettingvormen ontwikkelen zich culturele standaarden
3. Beschavingen zijn sociale ruimtes: ontwikkeling van sociale groepen en verhoudingen
4. Beschavingen zijn economische ruimtes: de industriële systemen die op de landbouw voortbouwen

Deze vier ruimte's vormen een beschaving. Ze zijn met elkaar verbonden, maar vallen niet samen.

3.2.3 Huntington: 'a clash of civilizations'?

De wereld na 1989 is multipolair, er is dus geen algemene verwestering. De verschillen tussen de beschavingen zijn cultureel en religieus, en de dominantie van de westerse beschaving is tanende. Dit zal zorgen voor breuklijnen, meer bepaald tussen het westen en de Islam.

3.2.4 Stearns: 'defining civilizations'

De eerste manier om beschavingen te zien is als vorm van menselijke organisatie, een algemeen menselijk patroon.

Beschavingen kunnen ook gezien worden als onderscheiden samenlevingsvormen. Ze hebben allemaal nood aan coherentie; op termijn nemen de meer succesvolle beschavingen andere culturen en politieke systemen in zich op. Herkenning gebeurt op grootte (ruimte, tijd, samenstelling) of omdat ze zichzelf definiëren als coherente samenlevingsvorm. Bij de eerste kun je van evolutiedenken spreken.

3.3 Een westerse beschaving?

Wat is het Westen? Het westen is in de eerste plaats een windstreek, maar westers is iets anders dan westelijk. De vraag is tot waar het westen teruggaat in de tijd. Een eerste visie is tot het oude Mesopotamië en de Nijldelta, de tweede tot de Klassieke Wereld, de derde optie gaat maar terug tot de Middeleeuwen. Stearns meent dat we pas vanaf de Middeleeuwen kunnen spreken over een westerse beschaving.

Optie 1: Midden-Oosten en Egypte

Er is geen beschavingsbeweging van oost naar west, en nauwelijks coherentie en continuïteit (maar: wel invloed).

Optie 2: Griekenland en Rome

Vier problemen stellen zich: (1) geografisch komen de streken niet overeen, (2) Griekenland en Rome hadden een grote impact op hun omgeving, (3) de impact die ze op Europa hadden was verre van coherent en (4) tussen de klassieke periode en het huidige Europa is geen continuïteit. Voorstanders hameren vooral op de sociale en politieke organisatie (? Democratie was zeldzaam en geheel anders toegepast dan hier) en culturele patronen.

Optie 3: (Europese) Middeleeuwen

Vanaf 11-12de eeuw is er coherentie en continuïteit, de politieke en sociale organisatie zijn rechtlijnig. Ook de economische onderbouw en het handelssysteem, en cultuur en religie staan op één lijn.

Een besluit

Beschavingen zijn gelinkt door coherentie en continuïteit. Ze worden vaak gebruikt als legitimatiemiddel. Een Europese beschaving vindt men terug vanaf de 11e-12e eeuw; haar succes is gebaseerd op interne en externe aspecten, en op openheid.

4 De wereld in stukken. Over casussen, netwerken en systemen

Voor een mondiaal perspectief is een raamwerk nodig dat is opgebouwd uit de analyse-eenheden tijd, ruimte en inhoud. Dit raamwerk verschaft de lens, de legende en de vragen. Maar welk raamwerk is nu het meest geschikt? Wij kiezen voor vergelijkende geschavingsgeschiedenis.

De opbouw van een wetenschappelijk perspectief en een onderzoeksstrategie gaat in een aantal stappen: typologie (classificatie), paradigma (onderzoeksvraag/evolutie), mechanisme (patronen), theorie (hypotheses) en metafoor (taal).

Het meest gebruikte is een case-study, hierbij moet het verhaal wel relevant zijn voor het bredere verhaal. Ze dragen maar bij tot een mondiaal perspectief wanneer ze in een ruimere context worden geplaatst. Dit is een comparatieve analyse. Onderzoek op netwerken legt de focus op verbanden, connecties en interacties. Soms werkt men ook met systemen, hierbij moet men diverse schalen in het onderzoek incorporeren.

Netwerk- en systeembenaderingen:

4.0.1 The human web

Human web: mondiale menselijke samenleving. Tot 1000 CE zijn er verschillende webben met groeiende interactie. Tussen 1000 en 1500 verdichtten deze webben. Na 1500 groeit een wereldwijd web. Christian onderscheidt drie periodes: fase 1: *vele werelden* (tot 10 000 BCE); fase 2: *enkele werelden* (10 000 BCE - 500 BCE); fase 3: *één wereld* (vanaf 500 BCE)

4.0.2 Het wereldsteden netwerk

De nadruk ligt op een specifieke mondiaal netwerk met steden als schakelpunten. Probleem is in hoeverre systemen van wereldsystemen zijn terug te vinden.

4.0.3 Wereld-systemen

Dit was een reactie tegen het primaat van de natie-staat en het moderniseringsdenken

Vroeger bestonden er verschillende wereld-systemen naast elkaar, de eenheid zijn de 'wereld-systemen': sociale systemen die een 'wereld op zich' vormen. Wallerstein onderscheidt *mini-systemen*, waar eco-pol en cult organisatie samenvallen, *regionale wereld-systemen* met wereldrijken (kleinere culturen omvattend), waar eco en pol organisatie samenvallen, en *wereld-economieën* die meerdere pol en cult systemen omvat, met eco als prime-mover. Vanaf de 19E beslaat dit systeem ook letterlijk de wereld, het kenmerkt zich door ongelijkheden in verloop en in samenstelling.

De wereld-systeemanalyse is een paradigma, de systemen zijn open (groeien, bloeien, sterven); ze is comparatief en globaal.

5 Een wereld van mensen. Bevolking en demografie

5.1 Altijd meer mensen: bevolkingsgroei

De huidige wereldbevolking stamt af van een kleine groep Afrikaanse voorouders. Er zijn geen menselijke subrassen (DNA gelijk voor 99.8%). Er zijn ook nauwelijks nog homogene bevolkingsgroepen.

Verspreiding en groei gebeurde in 4 fasen: *Homo Erectus* en het uitzwermen van de menselijke soort (1 mio - 100 000 BCE), *Homo Sapiens Sapiens* en de twee kolonisatiegolven met technologische innovaties (50 000 - 60 000 BCE), de *landbouwsamenlevingen* (vanaf 10 000 BCE) en het *industrialisatieproces* dat nog verdere groei toelaat maar nu afremt (vanaf 1800). Dit kenmerkt zich door aangroeiritmes. De aangroei vindt vooral plaats in ontwikkelingslanden, het minst in de geïndustrialiseerde landen.

5.2 Demografische groei als rem of als motor

5.2.1 Voedselbevoorrading leidt tot stijging demografie

Een groeiende bevolking dwingt de samenleving uit te kijken naar andere en betere vormen van voedselbevoorrading. Theorie van Malthus: de bevolking groeit aan volgens een exponentieel ritme; voedsel volgens een rekenkundig ritme. Catastrofe's (positive check) kunnen enkel vermeden worden door het aanpassen van het voortplantingsgedrag (preventive check). Fout aan deze redenering is de ongecontroleerde bevolkingsgroei en de groeimogelijkheden binnen de landbouw.

5.2.2 Demografie leidt tot stijging voedselbevoorrading

Vóór Malthus was de theorie dat de groei van de wereldbevolking een voorwaarde was van economische ontwikkeling. Door een toename van de bevolking

groeit de vraag naar voedingsmiddelen. Premisse is hier dat de landbouwsector pas vernieuwt wanneer er demografische stimuli zijn.

5.2.3 Demografie en voedselbevoorrading verhouden zich evenredig

Het is belangrijk een onderscheid te maken tussen stabiele culturele systemen en periodes van verstoring/overgang/instabiliteit. Er zijn altijd homeostatische mechanismen die het bevolkingsaantal onder controle houden. Menselijke groepen kunnen meer halen uit de hulpbronnen, maar doen dit niet om de eigen overlevingsbasis niet te ondermijnen: hierdoor beperkt men zelf de demografische groei.

5.3 Demografische transitie

Veranderingen in demografie komt door externe beperkingen en interne keuzes. Beperkingen zijn ziektes, klimaat, land, energie etc, keuzes zijn het aanpassen van externe beperkingen en het aanpassen van eigen reproductief gedrag. Als zo'n verhouding wijzigt, spreken we van een demografische transitie.

Bij de Neolithische revolutie is het voedselproduceren niet de oorzaak, wel de stijging van geboortes omdat kinderen makkelijker te onderhouden waren en beter rendeerden. In de huidige maatschappij verliezen kinderen hun economisch nut door scholing en verbod op kinderarbeid: de geboortecijfers dalen dus weer. Hier valt de bevolkingsgroei terug van 1% naar 0.2%, dit patroon steunt op de late huwelijken, de vele nooit gehuwde vrouwen en anticonceptie.

5.4 De sterfelijke mens: mortaliteit

Door verbeterde hygiënische omstandigheden nam vooral de zuigenlingensterfte sterk af; de levensverwachting is van 20 jaar in het Neolithicum tot 65 jaar nu. Sterfte verloopt schoksgewijs, door rampen, honger, ziekte en oorlog. De 20E is de moorddadigste eeuw uit de menselijke geschiedenis.

Hongersnoden

Schaarste was een structureel gegeven, maar er was een aaneenschakeling van oogstmislukkingen nodig, in combinatie met ziekte en/of oorlog. Meestal worden hongersnoden gevolgd door een toename van geboortes en zelfs nieuwe groei.

Ziektes

De grootste doder in de menselijke geschiedenis zijn de infectieziektes. Bijne alle beschavingsziektes heeft de mens overgekregen door kuddedieren. Voorbeelden van massale sterfte zijn bij de teloorgang van het Romeinse Rijk (diverse microparasieten uit het Midden- en Verre Oosten), de pestbacil, de komst van Europeanen en Amerika, 19e eeuwse verstedelijking, Spaanse griep ('18-'19), AIDS.

5.5 Mobiliteit en migratie

De mens migreert al vanaf 80 000 BCE. De menselijke genen, talen en culturen vormen zich. Vanaf 1000 CE vangt convergentie aan, door het ontstaan van systematische handelsnetwerken over lange afstanden. Het gaat hier om verspreiding van mensen, maar vooral van goederen, techniek en ziektes. De enige barrières zijn de Stillen en Atlantische oceaan. Tussen 1400 en 1700 maakt men de intercontinentale reizen door vooruitgang in de maritieme technologie. Dit is het eerste proces van globalisering en heeft verstrekkende eco, pol, soc gevolgen. Migratie is hier zowel vrij als gedwongen (slaven). In de 17E bestond er ook een transcontinentale zone van pelsjagers en bonthandelaars, zo ontstonden 'fur empires'. Interne migraties waren er ook. Vanaf de 20E, 1914 leggen de staten de liberale migratie aan banden. Nieuwe vormen van migratie zijn de migraties van arm naar rijk.

6 Een natuurlijke wereld. Ecologie, landbouw, voeding en energie

6.1 Gilgamesh vs. Enkidu

De mens heeft de mogelijkheid zijn eigen lot te bepalen, maar is gebonden aan natuurlijke omstandigheden. Wanneer de mens rond 10 000 BCE sedentair werd konden complexe sociale organisaties uitgebouwd worden. In het epos van Gilgamesh worden de voor- en nadelen van de sedentarisatie uit de doeken gedaan. Glorie en rijkdom gaan ten koste van het verlies van vrijheid, er komen nieuwe regels en wetten.

6.2 Hoe ecologisch kan WG zijn?

Er is een enorme versnelling in het veranderingsproces: een aantal grondstoffen zullen tegen een aantal jaar uitgeput zijn. Hier hangt onzekerheid over de draagkracht van ons biosysteem mee samen. Theorieën hierover zijn het succes en falen van volkeren en beschavingen (Diamond), ecologisch imperialisme (Crosby) en eco-fascisme (Hardin).

6.3 Landbouw en voeding

Fernandez-Armesto omschrijft 8 'revoluties': 1. de uitvinding van het kookproces, 2. de 'ritualisering' van het voedingsproces, 3. de herdersrevolutie en de domesticatie van het vee, 4. de akkerbouwrevolutie, 5. Het gebruik van voedsel als onderdeel van de sociale stratificatie, 6. de verspreiding van voedselgewassen op een grote schaal, 7. de vermenging van voedselgewassen op grote schaal

(Columbian Ex.) en 8. de industrialisering van de voedselketen. Dri ervan worden uitgewerkt.

6.3.1 De landbouwrevolutie

Wetenschap heeft een aantal knauwen in ons zelfbeeld gegeven: we zijn niet het centrum van de wereld, we zijn niet geschapen naar God's evenbeeld, en we zijn niet voorbestemd maar louter een 'schitterend ongeluk'. Het ontstaan van de landbouw is niet volledig positief: de introductie van sociale repressie, seksuele ongelijkheid, despotisme en dodelijke ziektes was erbij. De stap was niet vanzelfsprekend: jagers-verzamelaars hadden meer vrije tijd, aten gevarieerder etc.

Landbouw is ontstaan door klimaatsveranderingen, wijzigingen in de verspreiding van groot wild en een langzame bevolkingstoename.

6.3.2 De 'Columbian exchange'

De uitwisseling van dieren-en plantensoorten heeft grote invloed gehad; exotische gewassen werden opeens volksvoedsel, het paard kon vele Amerindiaanse stammen hun nomadische bestaan doen opgeven.

Ziektes waren een ander uitwisselingsproduct. De oude wereld, waar meer beesten en dus ook meer ziektes zaten, gaf een aantal verwoestende ziektes aan de Nieuwe wereld. Amerika gaf de Oude wereld syfilis terug.

De handel in de wereld kan worden aangetoond door **7 dranken**. *Bier* kwam rechtstreeks uit Mesopotamië en was zeer lang de volksdrank bij uitstek. *Wijn* was voor de Grieks-Romeinse elite en was een onderdeel van de 'verwestering' van de niet-Europese elites. *Sterke dranken* ontstonden door een Arabisch distillatieproces en verspreidden zich met de Europese expansie. *Koffie* werd gepopulariseerd in koffiehuisen bij de elite's, het werd ingevoerd via de Arabieren; vanaf de 19E is koffie de volksdrank. *Thee* wordt ingevoerd door Britten en Hollanders en wordt eveneens populairder. *Coca (cola)* staat als nationale drank van de VS symbool voor de 20E: amerikanisering, consumentisme en globalisering. *Water* tot slot is de snelst groeiende commerciële drank van vandaag, en de toekomststrijd zal om drinkbaar water zijn.

De **suikerhandel** maakte gebruik van twee driehoeken: zwarten naar Amerika - plantageproducten naar Europa - afgewerkte producten naar Afrika; zwarten naar Caraïbische eilanden - melasse naar N-Engeland - rum naar Afrika. Dit vormde de basis voor een zeer grote ongelijkheid.

6.3.3 Landbouw en voeding vandaag: the big escape or the big trap?

Vanaf de 19E slaagt Europa erin de voedselzekerheid te garanderen, maar is dit wel een Big Escape? Bedenkingen zijn dat honger minder fataal is dan men

denkt: hongersnoden zijn vaker het gevolg van menselijk ingrijpen dan van natuurlijke omstandigheden, de hongersnoden zijn trouwens van korte duur en de oversterfte wordt snel opgevangen. Europa kan zijn eigen bevolking niet geheel voeden, en moet dus veel invoeren. Ondanks het succesverhaal kampte Europa met een overbevolking, waardoor ze moesten 'exporteren' naar de Nieuwe wereld. Deze kolonisatie zorgde voor een catastrofale ineenstorting van de plaatselijke samenlevingen.

Dit alles wijst uit dat andere continenten maar in beperkte mate een voorbeeldfunctie kunnen nemen aan Europa. Het productiever maken van de landbouw kan men volgen; de voedseltekorten opvangen en de arbeidsoverschotten afstoten niet.

Honger heeft vooral te maken met schaalvergrotingen en de nieuwe onzekerheden in de nieuwe globale economische orde. In absolute termen is er geen tekort; regionaal gaat dit niet op. De grootste dreiging is de afname van de voedselzekerheid: rijke landen dumpen voedsel in armere, waardoor deze laatste failliet gaan.

6.4 Energie

Beheersing van de natuur gaat gepaard met een groeiende afhankelijkheid. Onze biosfeer is een zonne-energiesysteem. De jagers-verzamelaars veroorzaakten een extensieve extractie van de biomassa door de grote dieren uit te laten sterven; de landbouwsamenlevingen deden aan intensieve extractie door de gronden te laten degenereren; de industrie put de bodem uit door niet-hernieuwbare grondstoffen en nucleaire energie te verbruiken. Voorbeelden van ecologische rampen zijn bv. de Mayas, die door overexploitatie zijn uitgestorven. De veel intensievere exploitatie van de industrie verstoort het mondiale ecosysteem sterk: onze energiebehoeften zijn vandaag 46 000 x groter dan voor de Neolithische revolutie.

6.4.1 Grenzen aan de groei

24% van alle zoogdieren is met uitsterven bedreigd; deze periode staat gelijk aan massa-extinctie. Om een volledig kosten-batenanalyse te maken van ons systeem, moeten alle kosten bekend zijn. De vraag is hoeveel vertraging of contractie het economisch kapitalistische systeem kan dragen, en dat het winstprincipe dan in het gedrang komt. Dit zet tevens het ideaal van een grotere ongelijkheid onder druk. Het alternatief is een meer eerlijke verdeling van de kosten-baten.

7 The great divergence: The West

Hoe komt het dat sommige delen van de wereld rijker zijn dan andere? Waarom bevindt die rijkdom zich vooral in het Westen? Hoe is dit ontstaan? Is het door eigen verdienste, om de marginale achterstand in te halen of door puur toeval?

7.1 The Rise of the West, 1450-1850 (naar P. Vries)

In de 15E is de wereld in stukken verdeeld: world views zijn opgesplitst, enkel op het Euraziatische continent zijn ze in elkaar overgelopen. Dat de wereld hierna een ander uitzicht gaat krijgen, is niet te voorspellen. In de 15E staat Europa nog aan de rand, in de 19E is ze het middelpunt van de wereld.

Volgens het klassieke verklaringmodel van *Weber* vloeit dit voort uit het feit dat de Westerse samenleving dynamisch is en de andere beschavingen statisch. De ontwikkeling van kapitalisme, staatsvorming en rationele cultuur en een Malthusiaans model, het verschil in cultuur door de verandering in de Westerse cultuurpatronen (arbeid, discipline, vrijheid, kennis, ...) is cruciaal, alsook het uitbouwen van moderne, rationele instituties (statensysteem, bureaucratie, efficiënt militair apparaat) en het ontstaan van een markteconomie.

7.2 Hoe Europees of Westers is de Industriële Revolutie?

Graag gebruikt is de revolutiemetafoor: de Franse Revolutie staat voor een omwenteling op politiek en sociaal vlak, de gelijktijdige Industriële Revolutie voor economie. Dit concept staat onder druk doordat het eigenlijk een langdurig proces was, het enkel rekening houdt met Europa, en omdat het eveneens een omwenteling in het arbeids-, economisch - en my-proces inhoudt. Dit Eurocentrisch perspectief schiet tekort omdat de IR uit meerdere geografische schalen bestaat.

Vanuit een mondiaal perspectief, dan moet de verklaring oog hebben voor de voorgeschiedenis van het handelskapitalisme in Europa, de groei van een interne machtseconomie en de populariteit van nieuwe waarden. Hieruit wordt geconcludeerd dat de IR Europees was maar niet Westers, en bijgevolg geen oorzaak was van de Great Divergence.

7.3 A new global role

Europa vertoont in de 11e-12E een nieuwe dynamiek, en breekt uit zijn grenzen (kruistochten, Drang nach Osten), gevolgd door een commercieel netwerk. De Renaissance, de nieuwe onafhankelijke geest, is eigenlijk een gevolg. Verklaringen zijn commerciële drijfveren, militair-religieuze motieven en technologische

vernieuwingen. De opkomst van Europa is een reactie op zijn marginale positie, een manier om aan imports substitutie te doen en door noodzaak aan zelf gecontroleerde handelsnetwerken.

7.4 Transformatie van het Westen

3 Processen bepalen de transformatie: de groei van handelskapitalisme, de groei van natiestaten en het interstatensysteem (de groei van het staatsapparaat en een gerationaliseerde bureaucratie; de groei van een staats-, economisch-, en militaire ideologie; de toenemende greep van de burgerij op de politiek) en de wijzigende sociale verhoudingen (nieuwe sociale groepen, nieuwe familiale verhoudingen en demografische patronen). Dit zijn de interne krachten binnen de Europese dynamiek. Europa's positie wijzigt doordat ze het centrum wordt van een Europese wereld-economie (interstatensysteem), en doordat deze economie beheerst wordt door een nieuwe internationale kapitalistische klasse.

7.5 Arm en rijk volgens D. Landes

Landes, als aanhanger van de Weber-these, legt de verklaring van begin tot eind bij Europa zelf. Hij verklaart het door een nieuwe cultuur (waardepatroon, individu, kennis, eigen profijt), nieuwe machtsinstellingen (efficiënte staten, bescherming van eigendom en markten) en een nieuwe markteconomie. Europa is volgens hem een uniek experiment, waarbij openheid, nieuwsgierigheid en flexibiliteit het verschil maken.

Kritiek hierop is vooral of het verklaringskader wel coherent genoeg is, of men zo niet vervalt in een racistisch discours, hoe men dit kan loskoppelen van een mondiaal-economische context, wat men met de niet-Europese culturen aan moet, en door de 'ontwikkelingsparadox'.

7.6 Kritiek op oude verklaringen

Meer auteurs menen dat de mondiale machtsbalans pas in de 19E definitief omslaat en Europa een suprematie behaalt, op economisch en militair/technologisch vlak. Het symbolische scharniermoment is wanneer de Britten de Chinese markt openbreken via de opiumhandel; het superioriteitsdenken triomfeert en economische expansie wordt gelegitimeerd (eert door de beschavingsmissie, daarna door het moderniseringsproject).

Hieruit kan besloten worden dat 'the Great Divergence' geen logisch gevolg was, maar onvoorzien en onvoorspelbaar.

8 The Great Divergence: and the Rest?

Tot voor kort werd 'The Rise of the West' beschouwd als een interne emancipatie en een gestage en systematische rationalisering van Europa. Nieuwe studies brengen nieuwe visies.

8.1 Nieuwe data

Comparatieve datasets relativeren of ondergraven dit; er wordt vooral vergeleken tussen Europa en Azië/China. In de 18E is het overgrote deel van de mondiale goederenproductie Aziatisch; in de 19E volgt een sterke desindustrialisering. dit komt door de IR en door Europa opgelegde ongelijke ruilvoorwaarden.

8.2 Nieuwe studies

8.2.1 K. Pommeranz: The Great Divergence. China, Europe and the making of the modern world economy.

In de 15e-16E is China de sterkste economie, tot de 18E gaan ze gelijk op; pas in de 19E neemt Europa een voorsprong met de IR. Valse verklaringen zijn: de voorgeschiedenis (Eu en Ch zijn tot 1800 elkaars gelijken), de dynamische my, de techniek, de markt en het kapitaal.

Volgens Pommeranz maken we de denkfout om de IR als de 'normale' weg te beschouwen. Europa wijkt af omdat er een dubbele schaarste is: in energie en in grondstoffen. Deze 'bottleneck' levert Europa en het VK achteraf wel een groot voordeel op.

Bedenkingen bij deze redenering zijn dat het VK en Europa teveel als een eenheid beschouwd worden, en dat Europa al langer de snellere groeier is: zij moest immers een achterstand inhalen.

8.2.2 A.G. Frank: ReOrient. Global Economy in the Asian Age en J.M. Hobson: The Eastern Origins of Western Civilisation.

Frank

Frank meent dat de Westerse dominantie slechts een 'interludium' is in de lange 'Asian Age'. Tussen 1400 en 1800 zijn er in het mondiale handelssysteem drie regio's met een productiesurplus: India, China en Zuid-Oost Azië, en vier met een deficit: Japan, Amerika, Afrika en Europa. Europa kan dit niet opvangen, en springt op de Aziatische trein: een derde van het zilver gedolven in de 'Nieuwe Wereld' komt in China terecht.

Hobson

Hobson vindt ook dat het geen normale stap was, en stelt zijn basisidee op het uitputtende 'lenen' van kennis uit de Islam- en Oosterse wereld. De kracht van Europa bestaat eruit dat ze als laatkomer komt en zich opwerkt met ergens anders ontwikkelde kennis; dit gaat samen met een agressieve koloniale en imperialistische politiek en een racistisch discours.

Deze analyses dwingen ons om ook vanuit andere perspectieven te kijken. De Europese inbreng wordt echter erg selectief bekeken, met enkel de focus op imperialisme en racisme.

8.2.3 R. Bin Wong: China Transformed. Historical Change and the Limits of European Experience.

Bin Wong is het eens met Pommeranz dat de IR voortkwam uit schaarste. Hij merkt op dat Europa bestond uit een systeem van rivaliserende staten, terwijl China een eenheidrijk was en een veel grotere cohesie kende. Het Europese model is meer geschikt voor snelle, flexibele veranderingen. De boodschap is dat meerdere modellen van my modernisering bestaan.

8.3 Andere vragen, andere antwoorden

De perspectiefverschuiving ondergraaft oude premissen. Een verklaring is enkel te vinden in een comparatief en een globaal perspectief: door andere samenlevingen in de analyse te betrekken, door op een vergelijkende wijze te bestuderen, en door verschillende subsystemen als onderdeel van een groter systeem te zien. Interdependentie geeft een ander beeld over kapitalisme.

8.4 Wat met Afrika?

Afrika is gelegen in de marge van het wereld-systeem. Tussen 1500 en 1900 kende het een enorme bevolkingsterugval, als symbool voor de slavenhandel en de marginalisering van haar economische positie. Deze marginalisering gaat samen met de geringe interesse in het continent vanuit een mondiaal perspectief: Afrika komt enkel aan bod in een globale context, maar in een negatief verhaal. Toch heeft Afrika een belangrijk verleden: van de interne kolonisatie (door jagers-verzamelaars en de Bantu-migratie) en regionale intergratie (uitbouw van regionale handels- en productiesystemen), mondiale integratie (extensief -goud en slaven- en intensief -kolonisatie), periferisering en nieuwe economische zelforganisatie.

9 Een globale wereld, een globaliserende wereld?

9.1 Op zoek naar een definitie

Het concept verwijst naar het kleiner worden van de wereld, of een compressie van tijd en plaats, bestaande uit extensieve en intensieve groei. Het betekent niet enkel toegenomen interactie, maar ook de groeiende impact van deze contacten op het sociale en individuele leven. Multi-dimensioneel is het in betekenis van: reductie van grenzen, nieuwe technologische revoluties, actief proces en menselijk.

9.2 Een definitiestrijd

Men kan grofweg twee groepen maken. De eerste gaat ervan uit dat globalisering neutraal en ideologisch is, en gebruikt het als een objectief, beschrijvend begrip. Het wordt passief bekeken; de snel vooruitschrijdende technologie is een gevolg van de nieuwe informatietechnologie.

Anderen zien globalisering als een fase in de groei van een kapitalistisch wereld-systeem, als een onderdeel van 'verwestering'.

Vragen zijn wanneer het globaliseringsproces is begonnen, welke schaal en intensiteit van interacties er nodig is, of het gestaag of in golfbeweging verloopt, en wat zijn plaats in het historische verhaal is.

9.3 Wortels van globalisering

Globalisering is 5 000 jaar oud

Deze benadering vertrekt vanuit het neutrale model, als 'verdichting van het menselijk web'. Het proces valt dus samen met de 'beschavingsgeschiedenis', en heeft dus weinig verklarende kracht.

Globalisering is 500 jaar oud

Het valt samen met het ontstaan van het historisch kapitalisme, of met de globale markt voor Ag. Het is gegroeid uit een unieke combinatie van handelskapitalisme en een interstatensysteem met koloniale expansie. Globalisering is dus het gevolg van een agressieve expansie van één wereld-systeem. Het heeft een eigen, territoriale logica: een strijd in de kern van het systeem (hegemonie) en in de periferie (kolonies). Het wordt gelegitimeerd door een nieuw, universalistisch discours.

Globalisering is 150 jaar oud

Globalisering vanaf het succes van de IR. Dit succes voedt het vooruitgangsgeloof en het zelfbeeld van het Westen (samengevat in Liberté Egalité Fraternité). Nieuwe tegenstellingen zijn arbeid vs. kapitaal, democratie vs. sociale

uitbuiting enz. In 1870 is er een eerste globalisatiegolf (imperialistische expansiegolf, buitenlandse investeringsgolf, multinationale bedrijven, innovaties in transport). Na WWII is er een tweede golf.

Globalisering is 30 jaar oud

Recente mondiale verschuivingen zijn uniek en niet te vergelijken met vroegere processen. Het ontstaan van natie-overkoepelende systemen impliceert internationalisering, multinationalisering en globalisering. Deze fase wordt vooraf gegaan door een sterke toename van de wereldhandel na 1950.

Hedendaagse globalisering wordt gekoppeld aan een crisis in het historisch kapitalisme. De mobiliteit van het kapitaal neemt snel toe; dit gaat samen met een neoliberale revolutie, waaronder economische, financiële en politieke deregulering. Deze neoliberale globalisering is geenszins neutraal: ze wordt gedragen door multinationale bedrijven en netwerken, nationale staten, een technologische, digitale revolutie en kapitaalbezitters.

9.4 Hedendaagse globalisering als werkelijkheid en als vertoog

Vragen zijn of natie-staten gedoemd zijn om te verdwijnen, of er een trend is van culturele homogenisering, of het werkelijk alle grenzen wegneemt, of het meer Amerikanisering brengt, en of het voor convergentie dan wel divergentie staat.

Kunnen er nieuwe evenwichten gevonden worden tussen diverse politieke blokken, + economie, + aspiraties van sociale groepen, tussen het rijke Westen en het armere niet-Westen.

Globalisering verwijst naar de expansie van een specifiek economisch samenlevingsmodel. Het is een historisch verhaal, en staat voor een versnellingsfase in de groei van een kapitalistisch wereld-systeem.

10 Een ongelijke wereld. Over armoede, ongelijkheid en polarisering

10.1 Armoede is hip: Jeffrey Sachs (en Bono)

De millenniumdoelstellingen staan voor het zetten van fundamentele stappen in de bestrijding van extreme armoede (symbolische grens: \$1). Tegen 2015 moet de armoede in de wereld gehalveerd zijn t.o.v. 1990. Ongeveer een zesde van de wereldbevolking zit hier onder. De centrale these is dat armen in een armoedefuik zitten; om deze weg te werken moet de westerse wereld de politieke moed opbrengen. Kritiek op deze these is dat Sachs armoede vertaalt als het ontbreken van vooruitgang. We moeten eerst de geschiedenis van de armoede rechtzetten, en armoede loskoppelen van ongelijkheid.

10.2 Armoede als sluitsteen

Het vertoog van mondiale vooruitgang en ontwikkeling is gefocust op de bestrijding van (extreme) armoede. Het ontwikkelingsdenken richt zich op de individuele ontwikkeling, niet de nationale. De internationale markt wordt gezien als oplossing (ze kan dus niet als oorzaak worden bestempeld), probleem zijn de barrières die de toegang tot deze markt beletten.

Armoedebestrijding is nooit neutraal. Kritiek is dat het armoededebat globale marktintegratie legitimeert (de markt moet vrij en liberaal). Dit strategische gebruik bestaat al langer; armoede komt op de politieke agenda voor de niet-armen, de armen zijn niet het echte doel.

10.3 Van armoede naar ongelijkheid

De mate van armoede zegt niets over de mate van spreiding hiervan. Als inkomens van rijken en armen gelijkmatig exponentiëren (bv. van R. E450 en A. E50 naar R. E900 en A. E100) dan holt de balans over naar nog meer ongelijkheid. Dit toont aan dat armoede niet te vatten is in één of een paar cijfers.

In ongelijkheid zijn er drie grote spanningsvelden: gender, racisme/ethniciteit en economisch. Vraag is in welke mate ze elkaar impiceren. Volgens Marx is ongelijkheid een my product.

10.4 Van ongelijkheid naar polarisering

Het volstaat niet om armoede en ongelijkheid vast te stellen, men moet processen aantonen waarbij deze worden bestendigd, vergroot of afgebouwd. Basisgegevens om dit vast te stellen zijn er te weinig; economische ongelijkheden moeten daarboven nog binnen en tussen verschillende schalen bestudeerd worden. Er zijn dus verschillende niveaus van ongelijkheid en men moet uitzoeken in hoeverre zij op elkaar inwerken.

10.5 Besluit: verklaringen voor ongelijkheid

(1) De verspreiding van 'beschaving' werd gezien als een universeel leerproces, het betekende vooruitgang (great leap forward). Verschillende snelheden in de ontwikkeling zijn de oorzaak van ongelijkheid (later startmoment, interne inertie). (2) Meer modernisering betekent meer verarming en dus grotere ongelijkheid; het is dus niet een gevolg van te weinig maar van teveel ontwikkeling. (3) De oorzaken kunnen ook te vinden zijn de teloorgang van de vroegere productie- en samenlevingsstructuren.